

פרק עשרים ואחד

שמיטה ומקדש*

1. מה עניין שמיטה לעבודה זרה ולמקדש?

פרשת "בהר" מיוחדת בכך שכולה עוסקת בנושא אחד. הפרשה פותחת בדיני שבת הארץ בשנה השביעית, ממשיכה בספירת שבע שבתות שנים ובקביעת היובל, מפרשת את הלכות שנת היובל, ועוברת להלכות המושפעות מהיובל: איסור הונאה במכירת קרקע שמחירה נקבע על פי מספר השנים עד היובל; גאולת קרקע ששווייה נקבע ע"פ השנים עד היובל (ביחס למועד מכירתה ולסכום ששולם עבורה); זמן גאולת בית מושב עיר הומה שאינו יוצא ביובל; בתי הצרים שיוצאים ביובל; פרשיות "כי ימוך אחיך ונמכר" שאף הן מגבילות את מכירת העבד העברי עד ליובל, ובהמשך לכך, נקבע הסכום שיש לשלם לגאולת עבד שנמכר לגר (יחסית לשנים שנותרו עד ליובל). פרשייה אחת הטעונה אולי הסבר היא פרשיית איסור נשך ותרבית שנראית כלא שייכת לנושא הפרשה, אלא שהעיון מורה שגם פרשייה זו אינה פוגעת במבנה הפרשה ובאחדותה, כיוון שהיא מהווה חלק מפרשיית העבד ופתיחה לה. במקביל לחובה לגאול עבד הנמכר לגר, קיימת חובה למנוע מראש את מכירתו של אדם לעבד ומצווה להחזיק בו בטרם ייפול. לצורך החזקה זו יש להלוות אוכל וכסף, ואסור לקחת עבור הלוואה זו נשך ותרבית, ואיסור זה הינו חלק מחובת החזקתו של "אחיך" המתמוטט, מצווה שמגמתה למנוע את הסיטואציה של הפרשייה הבאה, שבה נאלץ האח שמטה ידו למכור עצמו לעבד.

הבעיה מתעוררת בהגיעו לשני הפסוקים החותמים את הפרשה - פסוקים הנראים כלא שייכים כלל לנושא שמיטה ויובל, אלא חוזרים ומזכירים מצוות יסוד מוכרות:

"לא תעשו לכם אילים ופסל ומצבה לא תקימו לכם ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוו עליה כי אני ה' אלהיכם. את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה'."

הכמינו ז"ל בתורת כוהנים, ובעקבותיהם - בסגנון זה או אחר - כמעט כל המפרשים¹, וישרים פסוקים אלו לפרשייה האחרונה - פרשיית עבד עברי הנמכר לגוי, וזו לשונם (כפי שמובאת ע"י רש"י):

פרק זה נחפרסם לראשונה כמאמר ב"מגדים" ג.

ראב"ע: "בעבור שנמכר לגוי, הזהיר בע"ז, שלא ישמש אדוניו בפסל וכו'. הרמב"ן מביא את דברי הת"כ, ומסביר שהזהיר העבד על ע"ז ושבת ומקדש, והוא הדין לכל המצוות. אברבנאל: א. אפשר לפרש, שהכתוב מדבר כנגד הנמכר לעקר, שבהיותו עמו לא יעשה כמעשיו וכו'. ב. או שבא לנמק, מדוע יש חובה למהר ולגאול את הנמכר לעקר כי אחרת יבוא לידי ע"ז, חילול שבת וכו'. מלבי"ם: "סמך האזהרות להזהיר את העבד שלא ילמד מרבו. והגם שקשה עליו, אני ה' נאמן לשלם שכר". הנצי"ב: "גם בהיותכם נמכרים לע"ז אסורים אתם לעשות לאדוניכם דברים הכרוכים בעבירה על המצוות". ספורנו: "אע"פ שתשתעבדו" (אלא שהספורנו מרחיב זאת כאזהרה לזמן הגלות, שלא תאמרו שאתם פטורים מהמצוות כי גורשתם מעל פני ה').

"כנגד זה הנמכר לגוי. שלא יאמר - הואיל ורבי מגלה עריות - אף אני כמותו; הואי ורבי עובד עבודה זרה - אף אני כמותו; הואיל ורבי מחלל שבת אף אני כמותו. לכך נאמר מקראות הללו."

הקושי שבפתרון זה הוא, שעולה ממנו שמגמת הפסוקים איננה, כפי שנראה ע"פ הפשט, להזהיר על גופן של הלכות, אלא לרמוז לנו - בהזכרת מצוות מרכזיות אלו - שגב עבד הנמכר לגוי חייב במצוות, כשבסופו של דבר, עיקר החידוש חסר מן הספר. פתרון זה פוטר אותנו מלהשיב על השאלה המטרידה אותנו, מה עניין שמיטה ויובל אצל עבד זרה, מקדש ושבת, כי אומנם אין מצוות אלו קשורות לפרשה כולה, אלא נשתלשלו אליה כבדרך אגב, כנספח שולי לפרשיית עבד הנמכר לגוי².

דבר נוסף הנשאר קשה הוא, שאם מגמת התורה להזכירנו שאף עבד חייב במצוות התורה, מדוע נזכרו דווקא מצוות אלו? קושי זה בולט עוד יותר, אם מעיינים בנוסח תורה כוהנים, ששם נדרש הצינוי "ומקדשי תיראו" כאזהרה על כל המצוות, שהרי חובת העבד הנמכר לגוי לשמור גם מצוות אחרות.

בדרך אחרת הולכת חלוקת הפרקים הנוצרית, המעדיפה לנתק פסוקים אלו מהפרשן כולה ולראותם כתחילת פרשה חדשה. אמנם אין בכך פתרון, אלא רק העתקת הקושי לפרשייה הבאה. לפי חלוקת הפרשיות³ מתקשים אנו להבין, מה עניינם של פסוקים אלו לפרשת שמיטה ויובל, ואילו לפי חלוקת הפרקים נתקשה להסביר מה עניינם של פסוקי אלו לפרשת הברית, הברכות והקללות. קושי זה חמורה לאור העובדה שפרשת בחוקת ללא פסוקי פתיחה אלו מובנת כברית המסכמת את המצוות שניתנו לבני ישראל. לעומד זאת, אם נראה פסוקים אלו כהקדמה לברית, משתמע כאילו היא מתיחסת דווקא למצוות הנזכרות בשני פסוקי הפתיחה, דבר שלא נראה מפשטי המקראות בפרשת הברית.

2. מה עניין שמיטה לגלות ולקללה?

קודם שאציע רעיון בכיוון אחר⁴ להבנת מבנה הפרשה ומקומם של פסוקים אלו אצביע על קושי נוסף.

- כל כיוון הפרשנות הזה מבוסס על פירושם של חז"ל, שנמכר לעקר משפחת גר, היינו נמכר לעובד עבודה זרה, או אף לעבודה זרה ממש. פירוש זה מקובל כמעט על כל הפרשנים והתרגומים. אך יע שפירשו, שעקר משפחת הגר - כונתו לצאצאי הגר או למשפחתו שהולכת בדרכיו (וייתכן ולכך גו נתכוון ראב"ע), ולפירוש זה, אין מקום להסברי סמיכות הפרשיות הנ"ל.
- אז, לפי הספרנו, כנספח לעונש הגלות לרמוז שאף בגלות לא נפטרו מהמצוות.
- אין הכוונה לחלוקת הפרשות שממנה אי אפשר להביא ראיה שפסוקים אלו שייכים לפרשיית השמיטה והיובל, כי מצינו בכמה מקומות שסיום פרשה הינו תחילת נושא הפרשה הבאה (סיום פרשות בראשיה נח, תולדות, בלק ועוד), אלא הכוונה לחלוקת הפרשיות (פתוחות וסתומות), שהפסק הפרשייה בו בסיום פרשת "בהר" ולא במקום חלוקת הפרקים.
- כיוון מקורי לפתרון שיש להזכירו, מצוי בראב"ע בפירוש השני. רעיונו הוא, ששני פסוקים אלו הינו המשך הסיכום לפרשיית השמיטה והיובל - סיכום המתחיל בפסוק הקודם - "כי לי בני ישראל עבדיו עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים אני ה' אלהיכם". כיוון שעבדי אתם, הרי שאסור לכם לעבד לאחרים - לא לאלילים ולא לבני אדם - "כי אני ה' אלהיכם" והפסוק האחרון "את שבתתי תשמרו

כאמור לעיל, נראית פרשת בחוקתי כברית הנכרתת על מצוות התורה כולן, שנאמרו בהר סיני, באוהל מועד ובמדבר סיני. זאת מאחר שכאן מסתיימת נתינת כל המצוות בהר סיני, כאשר בתחילת ספר במדבר עוסקת התורה בהכנות לכניסה לארץ ובפרידה ממקום נתינת המצוות - מהר סיני - וזה המקום המתאים לכריתת ברית על כל המצוות (למעשה, בעקבות הטא המרגלים נדחתה הכניסה לארץ, ונוצר צורך בנאום מצוות נוסף לפני דור הבנים ולברית נוספת בערבות מואב סמוך לכניסה הדור הבא לארץ).

לאור זאת, תמוהים הפסוקים הרומזים לכך שהקללה החמורה ביותר - קללת החורבן והגלות - באה לרצות על חילול שבת הארץ:

"או תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה... אז תשבת הארץ והרצת את שבתתיה. כל ימי השמה תשבת אח אשר לא שבתה בשבתתכם בשבתכם עליה" (ויקרא כ"ו, לד-לה).
ופעם נוספת בפסוק מג: "והארץ תעזב מהם ותריץ את שבתתיה בהשמה מהם והם ירצו את עונם יען וביען במשפטי מאסו ואת חקתי געלה נפשם".

פסוקים אלו יוצרים רושם כאילו מצוות השמיטה היא העבירה החמורה ביותר בתורה. יתירה מזו, נראה כאילו הקללה האמורה בפרשה מתייחסת דווקא, או לפחות בעיקר, למצוות השמיטה הנזכרת בפרשה האחרונה, והברית מהווה אזהרה או עידוד למצווה זו בלא יחס לשאר המצוות, המשפטים והחוקים.

עובדה מעניינת נוספת שיש לציינה היא, שאם מחפשים אנו בפרשיית הקללה רמזים לעבירות נוספות של העם, מלבד מצוות שבת הארץ שכאמור מודגשת באופן בולט, נמצא רמז לשתי עבירות נוספות:

- א. עבודה זרה: "והשמדתי את במתים והכרתי את חמניכם ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליתכם" (שם, כ"ו, ל).
ב. עבודה מקדש לא רצויה: "והשמותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניתחכם" (שם, שם, לא).

ומקדשי תיראו" - משמע: את השמיטות (שבתותי) תשמורו ואת היובל (מקדשי) תיראו. "מקדשי" מלשון "וקדשתם את שנת החמישים" (כ"ה, ו) ומלשון "קדש תהיה לכם" (כ"ה, יב).
הקשיים לפירוש זה הם:

- א. כינוי היובל בביטוי מקדשי, הינו דבר שאין לו רע במקרא. ואם מקורו בהיותה של שנת היובל קודש, היה ראוי לומר קודש, וכפי שמצינו ביחזקאל "קדשי בזית ואת שבתתי חללת" (כ"ב, ח), או "ויחללו קדשי" (כ"ב, כו) ועוד.
ב. הקושי שבשימוש בלשון יראה כלפי זמן - שנת היובל (כלפי מקום - מקדשי, שבו השכינה שורה, מדגן השימוש בלשון יראה בגלל השכינה המצויה בו, וכן מצינו כבר אצל יעקב: "ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה").
ג. אם כל הזכרת עבודה זרה באה כהמשך ל"עבדי הם", המנמק את איסור העבודה לאחרים - אלילים או אדם - לא מובנת הזכרת האיסור "ואכן משכית לא תתנו בארצכם" וכי.
חלק מהקשיים הנ"ל יקשו גם לנצי"ב שפירש מקדשי - כל המקודש לישראל ולגבוה יהיה נזהר (העבד) מלבוות בהיותו בבית אדונו.

כזכור, אלו הן בדיוק המצוות והאזהרות הנזכרות בסיום פרשת "בהר". דהיינו, העבירות הנזכרות בפרשת בחוקתי מתאימות למצוות ולאזהרות המנויות בפרשת "בהר" - שבתות הארץ (או שבתות בכלל), עבודה זרה ומקדש⁵. יתירה מזו, כשם שהדגש והפירוט בפרשת "בהר" הוא סביב נושא שבתות הארץ, כך גם הדגש בפרשת בחוקתי הוא על חילול שבתות הארץ.

3. ד' מצוות נאמרו למשה בסיני

לאחר הקדמות אלו, ניתן להעלות רעיון אחר להבנת סדר הפרשיות ומבנהן. רעיון, שמצד אחד רואה בפסוקים אלו הקדמה לפרשת בחוקתי (כחלוקת הפרקים), ומצד שני רואה אותם כקשורים לפרשת "בהר" (כחלוקת הפרשיות). תוצאת הדברים היא, שפרשה "בהר" כולה מהווה הקדמה לפרשת בחוקתי, ומבנה הפרשות יהיה כדלהלן:

א. "וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר" (כ"ה, א):

1. שבתות הארץ (שמיטה ויובל ותולדותיהם) - (כ"ה, ב-ג);
2. עבודה זרה - (כ"ו, א) ;
3. שבת - (כ"ו, ב);
4. מקדש - (כ"ו, ב);

ב. "אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו" (והכוונה למצוות המנויות לעיל בפרשת "בהר", שנאמרו למשה בהר סיני) - (כ"ז, ג-יג).

"ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצוות האלה" (המנויות לעיל בפרשת "בהר") - (כ"ז, יד-מו).

לפינו, אם כן, חטיבה עצמאית המסכמת את המצוות שנאמרו למשה בהר סיני ומעמידה אותן על ארבע מצוות יסוד, ומפרטת את הברית שנכרתה בין ה' ובין בני ישראל על מצוות אלו⁶.

5. כרי שההקבלה תהיה מושלמת, היה צורך לרמוז גם לשבת בראשית. הרמז אכן קיים בעצם הזכור המושג שבת, שכאמור, חוזר מספר פעמים ובייחוד בהזכרת המושג "שבתותיכם" (בפסוק לה), בניגוד למושג "שבתותיה" (שבתות הארץ) הנזכר שלוש פעמים (בפסוקים לו ומג). גם אם נאמר שאין בכך רמז לא תיפגע ההקבלה, כיוון שאז ניתן לפרש ש"שבתתי" בפרשת בהר רומז דווקא לשבתות הארץ, וכפ שפירשו האב"ע, אברבנאל ועוד.

6. הרעיון לראות את שני הפסוקים האחרונים כעומדים בפני עצמם - כמצוות נפרדות משמיטה ויובל וכהקדמה לברית - נמצא כבר בפירושו הרש"ר הירש והרד"צ הופמן. הרד"צ הופמן אף מתייחס לרעיון לראות את פרק כ"ז כברית הנכרתת על המצוות שבפרק כ"ה, אך דוחה אפשרות זו (עיין להלן בהערה 7). העובדה, שאין הפסק פרשייה בין סיום פרשת השמיטה והיובל ובין פסוקים אלו, אינה מוכיחה שחלוקת הפרשיות מתנגדת לרעיון זה, ורואה פסוקים אלו כחלק מפרשיית היובל או אף מפרשיית העבר. זאת, כיוון שאי אפשר להניח ממקום שאין הפסק פרשייה שבהכרח יש לחברו (יותר ממקום שיש פרשה), ויש מקרים שבהם ברור שיש הפסק גדול (יותר מההפסק בפרשות סמוכות), ובכל אופן אין במקום הפסק פרשה. לתופעות כאלו במקרא אולי יידי יוסף עופר, שציין במיוחד את חסרו הפסק הפרשה בסוף הברכה האחרונה בברכות יעקב (לאחר שמופיעה פרשה בסיום כל ברכה קודמת) ובסוף הברכה האחרונה בברכות משה (בשני המקומות גם אין הפסק פרשה בין ההקדמה לברכות

סיוע למבנה זה הרואה את הפרקים כ"ה-כ"ו כיחידה עצמאית ניתן לראות בעובדה שפרשת "בהר" פותחת ב"וידבר ה'... בהר סיני" ובכך מתנתקת היא משאר מצוות ספר ויקרא האמורות למשה מאוהל מועד כמפורש בפתחת החומש.

כמו"כ, מודגש בחתימת הברית שאף היא נאמרה "בהר סיני":

"אלה החקים והמשפטים והתורה אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה" (כ"ו, מו).

חתימה זו מתייחסת, כנראה, לברית המפורטת בפרק כ"ו ולמצוות שעליהן נכרתת ברית זו, והיינו לפרקים כ"ה-כ"ו. הביטוי "אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני" מתאים לברית הנכרתת בין שני צדדים. אילו היה זה סיכום וחתימה למצוות בלבד, שאינו רומז על מקום כריתת הברית, היה צריך לומר: "אשר נתן ה' לבני ישראל". ואם החתימה מתייחסת לספר כולו היה ראוי להזכיר את אוהל מועד או לפחות את מדבר סיני, ששם נאמרו רוב מצוות הספר.⁷

4. 'באו והעמידום על ארבע'

לפי המבנה המוצע עולה, שבהמשך לגמרא בסוף מסכת מכות, האומרת שלמשה נאמרו תרי"ג מצוות, בא דוד והעמידן על אחת עשרה, בא ישעיהו והעמידן על שש, בא

לברכה הראשונה). יתירה מזו, אצלנו ייתכן שהסיבה לכך היא המגמה להדגיש שההפסק העיקרי הוא בין הפרשות (בהר ובחוקת), כדי שלא נטעה לחבר את שני הפסוקים האחרונים לתחילת בחוקת. לעומת זאת, ניתן למצוא רמז לפירוש חז"ל והפרשנים בחלוקת הפסוקים, שממנה נראה שפסוקים אלו הם חלק מפרשת היובל. זאת, כיוון שנראה, שלא במקרה מספר הפסוקים מתחילת פרשת היובל בפסוק ח ועד סוף הפרשה (כולל שני פסוקים אלו) הינו המישים בדיוק, כשפרשת השמיטה קודם לכן משתרעת על פני שבעה פסוקים בדיוק. אלא שאף בכך אין ראייה כנגד הפירוש המוצע, כיוון שבכל מקרה, ברור מתוך הפירוט הרב, שעיקר הפרשה - עניינה שמיטה ויובל, כאשר המצוות הנזכרות בסוף נספחות אליהן רק כדי לציין שמלבד מצוות השמיטה והיובל, שהן עיקר הפרשה, נאמרו בסיני גם מצוות אלו. ועיין להלן בהערה 11.

כנגד בעיות אלו, עומד הסיום - "כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים אני ה' אלהיכם" (פס' נה), ומוזק את התפיסה שכאן סיומה של פרשיית השמיטה והיובל. ושוב חוזרת חתימה זו של "אני ה' אלהיכם" בסוף הפסוק הבא ובסיום הפסוק שאחריו, כדי לרמוז שיש כאן מצוות נפרדות.

הראיה מהביטוי "בהר סיני" מוזכרת גם בדברי רד"צ הופמן בהקדמתו לפרשת בחוקת. לגבי "בהר סיני" המופיע בויקרא, סוף פרק ז', עיי"ש ברמב"ן, שע"פ הפשט מתייחסים הדברים לשמות כ"ט, שכפי שנראה להלן, אומנם נאמר (במפורש) "בהר סיני". לגבי "בהר סיני", המופיע בחתימת ס' ויקרא, יענין להלן בסוף הפרק (סעיף 6).

רד"צ הופמן אינו נוטה להסכים שהכרכות והקללות מתייחסות לפרק כ"ה, וזאת כיוון שהביטויים - חוקתי, משפטי, מצוותי - הינם ביטויים כלליים לכלל המצוות. אך נראה שביטויים אלו יכולים להיאמר גם ביחס לפרקים כ"ה-כ"ו בלבד. זאת משתי סיבות: א. התורה עצמה מגדירה כבר בפרק כ"ה את מצוות השמיטה והיובל (עוד לפני פירוט כל המצוות המסתעפות מהן והמצוות בתחילת פרק כ"ו) בביטויים "חקתי" "משפטי" (פס' יח). ב. להלן נראה, שבאמת ארבע מצוות אלו, אבות הן לכל שאר מצוות התורה, וממילא ניתן לראותן ככוללות את כל משפטי התורה, חוקיה ומצוותיה (ועיין להלן הערה 13).

מיכה והעמידן על שלוש וכו', ניתן לומר, שבאה פרשת "בהר", והעמידה את תרי"ג המצוות על ארבע מצוות יסוד שנאמרו למשה בסיני ושעליהן נכרתה הברית.

כיוון שרעיון זה נשמע כחידוש, יש צורך בביסוס ובהסבר, כיצד והאם ניתן לראות מצוות אלו כאבות המצוות כולן. ראשית נבחן האם לרעיון מחודש זה - להעמדת מצוות התורה על ארבעה תחומים אלו - יש הד במקום אחר במקרא. מתברר שהתשובה חיובית. יתירה מזו, הוא נמצא במקום המתאים ביותר לכך. כידוע, הקללה שבפרשת בחוקתי אומנם באה על עם ישראל, והגלות הבאה לרצות על שבתות הארץ נגשמה עד תומה בגלות בבל, וכמפורש בדבה"ב, ל"ו, כא:

"...למלאות דבר ה'...עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה".

כאשר העם חוזר לארץ לאחר הגלות ותום העונש, נכרתת ברית נוספת - אמנה לשמירת התורה והמצוות. והנה בברית הזו מקבל על עצמו העם להיזהר בשמירת המצוות, ושם בפירוט המצוות נמצא את אותם ארבעה תחומים שמוצאים אנו בפרשות "בהר-בחוקתי"⁸. משמעות הדברים, שהעם הבין שהקללה שבפרשת בחוקתי באה עליו כתוצאה מאי שמירת המצוות שעליהן מזהירה הברית שם, ועל כן, בברית המחודשת מוזכרים בדיוק ארבעת התחומים הללו שעליהם נכרתה הברית בפרשת בחוקתי, ושכנראה, היו רפויים בידם.

המצוות המפורטות באמנה (נחמיה, י') הן:

א. "ואשר לא ניתן בנתינו לעמי הארץ ואת בנתיים לא נקח לבנינו" (פסוק לא) - עבודה זרה, כפי שמוכח ומפורש בדברים: "ולא תתחתן במ בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך, כי יסיר את בנך מאחרי ועבדו אלהים אחרים... כי אם כה תעשו להם מזבחתיהם תתצור" וכו' (ז', ג-ה; והשווה גם לשמות, ל"ד, טו-יז).

ב. "ועמי הארץ המביאים את המקחות וכל שבר ביום השבת למכור, לא נקח מהם בשבח וביום קדש" (פסוק לב) - שבת.

ג. "ונטש את השנה השביעית ומשא כל יד" (שם) - שמיטה.

ד. "והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישיית השקל בשנה לעבדת בית אלהינו, ללחם המערכת ומנחת התמיד... וכל מלאכת בית אלהינו" (פסוקים לג-לד) - מקדש⁹.

5. אבות המצוות - שנים שהם ארבעה

ארבע מצוות אלו, המרכיבות את ברית הר סיני בפרשיות "בהר-בחוקתי" ואת ברית שיבת ציון בימי עזרא, לא ארבעה אבות הם אלא שניים שהם ארבעה:

8. ומן כריתת האמנה איננו ברור די צורכו, ועיין ב"דעת מקרא" בהקדמה לפרק י' בנחמיה ובהערה 4 שם.
9. גם בפסוקים הבאים עד סוף הפרק מפורטות מצוות וקבלות הקשורות למקדש ולעבודתו (קרוב עציב לצורך המזבח, ביכורים למקדש, בכורות, תרומות ומעשרות - למקדש ולמשרתים בו) והפסוק האחרון חותם "ולא נעזב את בית אלהינו".

א. איסור עבודה זרה הינו ביטוי לאמונה שה' הוא הא-לוהים ואין זולתו. המקדש מוסיף ומבטא את העובדה שלה' א-לוהי העולם כולו יש יחס מיוחד לעם ישראל, בהיותו א-לוהי ישראל ובהשרותו את שכנתו בתוך עם ישראל. המקדש גם נותן לעם ביטוי מעשי לאמונה בה' בבנותו בית להשראת שכנתו ובהיותו מקום המשמש לעבודתו. לאור זאת ניתן לומר, שהמקדש הינו שכלול האמונה, המתבטאת באיסור עבודה זרה, ביטוייה בפועל ומבחנה המעשי של אמונה זו.

ב. שבת בראשית מבטאת את האמונה שה' בורא עולם, ותבל ומלאו שלו הם. שבת הארץ (בשנה השביעית וביובל) מוסיפה ומדגישה את ייחודה של ארץ ישראל במסגרת אמונה זו כארץ השייכת לה' - "כי לי הארץ כי גרים וחושבים אתם עמדי" (ויקרא, כ"ה, כג)¹⁰. שבת הארץ גם נותנת ביטוי מעשי לאמונה "כי לי הארץ" - באיסור עבודת הארץ וחובת הפקרת היבול. ולאור זאת ניתן לומר אף כאן, ששבת הארץ הינה שכלול האמונה, המתבטאת בשבת בראשית, ביטוייה בפועל ומבחנה המעשי.

גם מדברי הרמב"ם בסיום הלכות שבת למדנו, ששבת ועבודה זרה הינן ביטוי לשתי אמונות יסוד, המהוות תשתית לכל שאר מצוות התורה:

"השבת ועבודה זרה כל אחת משתיהן שקולה כנגד שאר כל מצוות התורה. והשבת היא האות שבין הקב"ה ובינינו לעולם. לפיכך, כל העובר על שאר המצוות הרי הוא בכלל רשעי ישראל, אבל מחלל שבת בפרהסיא הרי הוא כעובד עבודה זרה ושניהם כגויים לכל דבריהם".

דומה לכך גם ברמב"ם (הל' רוצח פ"א ה"א): "שהשבת ועבודה זרה - עיקרי הדת".

כיוון שמצוות המקדש והשמיטה הינן שכלולן של אמונות אלו בישראל, הרי ששתיהן נאמרו בהר סיני. זאת, כיוון שבהר סיני נכרתת הברית שבין ה' לישראל: "ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות, י"ט, ה-ו). לכן זה המקום המתאים ליתן ולפרוט את המצוות המבטאות את ייחודן ושכלולן של אמונות היסוד בישראל.

בסוף פרשת משפטים עולה משה אל הר סיני: "ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה". ומיד בפסוק לאחר מכן בריש פרשת תרומה: "וידבר ה' אל משה לאמר, דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה... ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (כה, א-ח)¹¹.

10. נימוק זה - נראה שמתייחס גם לאיסורי השמיטה שנזכרים בפסוקים הקודמים (כ-כב), וכן מצינו בדברי הו"ל "מאי טעמא דשביעית?...זרעו שש והשמיטו שבע כדי שתדעו שהארץ לי היא" (סנהדרין, לט, ע"א).

11. כן פירש ראב"ע בריש פרשת תרומה, ועיין גם ברמב"ן שם פרק כ"ד, א, שהמשפטים נאמרו למשה ולעם עוד טרם עלתו אל ההר, וכן עשרת הדברים. וכל מצוות ספר ויקרא נאמרו ע"פ הפשט אחרי הקמת המשכן - מאוהל מועד כמפורש בריש ספר ויקרא. אם כן, אף שתרג"ו מצוות נאמרו למשה בסיני, אך הדבר נאמר כמפורש רק לגבי מצוות השמיטה והיובל בפרשת בהר ולגבי מצוות המקדש (כמפורש במקראות הנ"ל).

והמצווה הנוספת שהכתוב מפרש ומפרט, שנאמרה למשה בהר סיני היא, כאמור, שבת הארץ: "וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר, דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל הארץ... ושבתה הארץ שבת לה" וכו' (ויקרא, כ"ה, א-ב וכו').

מצוות אלו מהוות את הבסיס והיסוד לכל המצוות האחרות המבטאות את ייחודו של ישראל, שהרי מקדש מבטא את קדושתו של עם ישראל שה' שוכן בקרבנו: "וקדשתי את אהל מועד... ושכנתי בתוך בני-ישראל... וידעו כי אני ה'... אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לשכני בתוכם" (שמות, כ"ט, מד-מו). והשמיטה מבטאת את קדושתה של ארץ ישראל: "ארץ אשר ה' אלהיך דרש אתה תמיד עיני ה' אלהיך בה" (דברים, י"א, יב).

ושתי קדושות אלו מהוות למעשה את הבסיס לכל שאר המצוות הניתנות לעם ישראל לקיום בארץ ישראל.

רעיון זה מוצא אף הוא ביטוי בדברי הרמב"ם בדברו על ימות המשיח, שבהם עתיד עם ישראל לחזור לארץ ישראל ולהחזיר את כל משפטי התורה וחוקיה לתפארתם הראשונה בקיומן השלם¹². בדברו על תהליך זה מזכיר הרמב"ם את שתי מצוות היסוד הללו, השמיטה ומקדש - ורק הן נזכרות בדבריו במפורש:

"המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות בית דוד ליושנה... ובונה המקדש... מקריבין קרבנות ועושין שמיטין ויובלות ככל מצוותה האמורה בתורה" (הל' מלכים, י"א, א).

אלו המצוות שמהן מסתעפות ועליהן בנויות כל שאר מצוות התורה, בבחינת ואידך פירושא הוא, זיל גמור¹³.

מעניין שבסוף ציווי המקדש המפורט נזכרת בקיצור מצוות השבתות "אך את שבתתי תשמרו" וכו' (שמות, ל"א, יג ואילך), ואולי לא בכדי נזכר הביטוי "שבתתי", לרמוז גם על שבת הארץ. שתי השבתות נסמכו זו לזו כבר בפרשת משפטים (כ"ג, יא-יב) ואולי גם בהמשך פרשת כי תשא (ל"ד, כא). ועיין מאמרו של הרב ק. כהנא שליט"א - "בחריש ובקציר תשבת" - פרק ג'. המאמר נדפס בסוף חלק א של מהדורתו למשנה וירושלמי שביעית - חקר ועיון).

וכן במקביל בסוף פירוט מצוות השבתות (שמיטה ויובל) נזכרות בקיצור מצוות עבודה זרה ומקדש (סוף פרשת בהר).

12. ועיקר עניין ימות המשיח הוא גאולת התורה ומצוותיה, שעם ישראל יוכל לחזור ולקיימן קיום שלם וכדברי הרמב"ם (הלכות מלכים, י"א, ג), "ועיקר הדברים ככה הן, שהתורה הזאת חוקיה ומשפטיה לעולם ולעולמי עולמים" וכו'.

13. וכן כתב כבר הרמב"ם בסוף פרשת בהר. שהזכיר מצוות אלה "שהן אבות תלמד על כולן". ורש"י הירש בסוף הפרשה אף הוא רואה מצוות אלו כסיכום כל המצוות בכך ש"מקדש ה' - מקדש במקום, ובא לקדש את חיינו המוסריים. ואילו שבתות ה' - מקדשות בזמן, והן מעצבות את חיינו הרוחניים. בשני המקדשים האלה מסתכמות כל המצוות שנאמרו מראש הספר ועד כאן".

יש גם להעיר שהפסוק "את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה'" הינו ציטוט מפרשת קדושים (י"ט, ל ואף הפסוק - "לא תעשו לכם איללים" וכו' נראה בהמשך לפסוק "אל תפנו אל האלילים" וכו', שם, י"ט, ד) כיוון שאלו הם שני הפסוקים היחידים בתורה שבהם נזכר המושג "אלילים". וכיוון שכך, יש בכך לרמוז, שבכלל שני פסוקים אלו כלולות כל המצוות הנוכרות בפרשת קדושים - מהפסוק "אל תפנו אל האלילים". בפתיחת הפרשה שם. ועד הפסוק "את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו" הנמצא כמעט בסיום הפרשה שם (י"ט, ל). ויש להביא ראיה שאומנם סיום הפרשה הוא בפסוק "את שבתתי תשמרו" וכו'.

6. מקומו של פרק כ"ז בפרשת "בחקותי"

להשלמת התמונה יש להקדיש מלים מספר לפרק כ"ז. פרק זה, ללא קשר לאמור עד כאן, נראה כנספח לספר, שהרי בסוף פכ"ו - פרק הברית - יש חתימה הנראית כסיום הספר: "אלה החקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה". הפרשה הבאה לאחר חתימה זו נראית כמעין "ב.ב." המופיע לאחר סיום המכתב (הבעייתיות איננה נובעת רק ממשפט החתימה, אלא גם, ואולי בעיקר, מהעובדה שפרק הברית הנכרתת על קיום המצוות, מהווה באופן טבעי סיום תוכני לכל מצוות הספר).

ואם אכן כך, יש לשאול, אם פרק זה מהווה נספח לספר, או לחטיבת הפרקים כ"ה-כ"ו. אך ראשית יש להבין מדוע פרק זה כתוב כנספח¹⁴. נראה, שהסיבה לניתוק פרק זה משאר המצוות ולהצבתו לאחר הברית, היא העובדה שפרק זה עוסק כולו בנדרים: "איש כי יפליא נדר" וכו' (נדרי ערכין, נדרי בהמה, נדרי רכוש - בית, שדה מקנה, שדה אחוזה, חרם וכר)¹⁵.

נדר מעצם טיבו, הינו התחייבות שהאדם מטיל על עצמו בדיבורו; זו מצווה שהאדם מוסיף בדיבורו על המצוות המחויבות. הנדר איננו כלול בחובות היסוד, ואין לו מקום אלא לאחר השלמת מצוות החובה המשותפות לכל. כיוון שכך, גם לא ייתכן שפרק העוסק בנדרים יהיה כלול בברית הנכרתת בין ה' לישראל, והמחייבת לשמור את כל המצוות. לכן אי אפשר לשבצו כחלק ממערך המצוות הכולל, ורק לאחר השלמת הברית על המצוות המחויבות, יש מקום לדבר על מצוות הנדר, המאפשרת לאדם הראוי לכך, והשלם במצוות המחויבות, להוסיף קדושה על קדושתו, ולקדש עצמו במותר לו ע"י הנדר¹⁶.

כעת יש מקום לדון בשאלה השנייה: האם פרק כ"ז הינו נספח לספר כולו או לפרקים כ"ה-כ"ו? נראה יותר, שהוא נספח לחטיבת הפרקים כ"ה-כ"ו. השערה זו מתבססת על דמיון סגנוני ותוכני לפרקים כ"ה-כ"ו.

13. מההקבלה בין פתיחת הפרשה שם: "איש אמו ואביו תיראו ואת שכתתי תשמרו... אל תפנו אל האילים" וכו' וסיומה שם: "את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו... אל תפנו אל האבת ואל הידענים" וכו' (גם צורת האיסור "אל תפנו" מופיעה בכל המקרא רק בשני מקומות אלו).

14. גם אם נבין, כמובא לעיל, ש"אלה החקים" וכו' אינו חתימה לספר, אלא חתימה לברית, עדיין קשה להבין את שיבוץ פרק כ"ז לאחר הברית. אם הוא חלק מחטיבת פרקים כ"ה-כ"ו, היה צריך להיכתב בסוף פרק כ"ה, ואם הוא אינו שייך לחטיבה זו, היה צריך לשבצו לפני פרק כ"ה.

15. את המעשר המופיע בסוף הפרשה שם, יש לראות כמקביל לכבוד שזכר שם כדבר שקדוש בכל מקרה, ואי אפשר להקדישו כנדר כי קדושתו חובה.

16. גם פרשת הנדרים במשות (במדבר, ל"א) באה רק לאחר השלמת קורבנות החובה ולאחר חתימה של מצוות החובה במועדים (ואולי בכך גם תוסבר הפתיחה היוצאת דופן לפרשת הנדרים שם "יידבר משה אל ראשי המטות", שמגמתה להבליט את העובדה שיש להבחין בין מצוות החובה הנאמרות אל בני ישראל ובין הנדרים שנאמרים לראשי המטות).

בספר דברים לא נזכרת האפשרות לנדר אלא רק החובה לקיים את הנדר והאיסור לאחר מלשלמו - וזו אומנם מצווה כשאר המצוות (כ"ג, ככ-כד), ואין מקום לנתקה, שהרי לאחר שהוציא בפיו אין הבדל בין איסור נדר לאיסור תורה אחר.

- א. המלה מך (ימוד) מופיעה חמש פעמים בתנ"ך כולו, ומצויה רק בפרקים כ"ה וכ"ז בספר ויקרא.
- ב. השימוש בביטוי גאולה לגבי רכוש שנפדה ומוחזר לבעליו מופיע עשרים פעם בתורה, ואך ורק בפרקים כ"ה וכ"ז בספר ויקרא.
- ג. שנת היובל והלכותיה נזכרים גם כן כעשרים פעם בתורה, ושוב, רק בפרקים כ"ה וכ"ז בספר ויקרא (מלבד מקום נוסף בחלק "סיפורי" בתורה - בפרשת בנות צלפחד במדבר ל"ו).
- ד. הפועל חשב, ובכלל, הרעיון של חישוב ערך ע"פ קריטריון של זמן הממכר, מופיע חמש פעמים במקרא, ושוב, רק בפרקים כ"ה וכ"ז בספר ויקרא.
- ה. רכוש המוגדר כאחווה נזכר פעמים רבות בפרק כ"ה (ומכר מאחוזתו, ושב לאחוזתו, בתי ערי אחוזתם, עיר אחוזתו, שדה מגרש - אחוזת עולם, אחוזת אבותיו וכו'). ושוב נזכר רכוש כאחווה פעמים מספר גם בפרק כ"ז (שדה אחוזתו, לכהן תהיה אחוזתו, אחוזת הארץ).

מבחינת התוכן הכללי של חטיבת פרקים כ"ה-כ"ז, אם הניתוח של מבנה הפרקים הללו, כפי שהוצע לעיל, נכון, הרי שבפרק כ"ז יש לנו מצד אחד השלמה ושימוש במצוות השמיטה והיובל, ומצד שני יש לנו פירוט הנוגע למצוות המקדש, שהרי כל הפרק כולו עוסק בנדרי הקדש ומקדש.

ואם אומנם כך, ופרק זה מהווה נספח לחטיבת הפרקים כ"ה-כ"ז, הרי שהפסוק האחרון של הספר - "אלה המצוות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני" יהווה סיכום וסיום לשלושת הפרקים כ"ה-כ"ז - העומדים כחטיבה בפני עצמם.

לפי זה, ניתן להשלים ולראות את מבנה הפרקים כדלהלן:

פתחה: - "וידבר ה' אל משה בהר סיני" (כ"ה, א):

- א. מצוות יסוד (אבות המצוות): שבת ושמיטה, עבודה זרה ומקדש - כ"ה, ב - כ"ז, ב.
- ב. כריתת ברית על מצוות היסוד: "אם בחקתי תלכו - ואם לא תשמעו ל" - כ"ז, ג - כ"ז, מה; חתימה פנימית לברית על מצוות היסוד - כ"ז, מז.
- ג. נספח למצוות היסוד: נדרי הקדש ומקדש העומדים מחוץ לחובות היסוד שעליהן נכרתה הברית - כ"ז, א - כ"ז, לג.
- חתימה: "אלה המצוות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני" - כ"ז, לד.

7. הקבלה בין מקדש ושמיטה בהיסטוריה היהודית

הקשר וההקבלה בין שתי מצוות יסודיות אלו - שמיטה ומקדש, מתבטאים גם בגורל משותף במהלך ההיסטוריה היהודית. כבר התורה רומזת על הקושי הכרוך בקיום שתי מצוות אלו, ועל כך שדרושה דרגת אמונה גבוהה ביותר כדי לקיימן. במצוות השמיטה שמה התורה בפי העם את הטענה המציגה את הבעיה שבשמירת השמיטה במלוא חריפותה:

"וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו" (ויקרא, כ"ה, כ).

תשובת התורה הלכותה מתחום האמונה והנס, מלמדת על דרגת האמונה הנוחזה כדי להתגבר על הבעיה: "וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית" (ויקרא, כ"ה, כ-כא).

כיוצ"ב בשמיטת כספים, הקושי שבקיום המצווה רמוז בצורך להזהיר: "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיד האביון". אף כאן תשובת התורה לקוחה מתחום האמונה והנס, ומוכיחה על דרגת האמונה הנוחזה לקיום המצווה: "נתון תתן לו... כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשיך ובכל משלח ידך" (דברים, ט"ו, ט-י). בניגוד למחשבת האדם, מדגישה התורה, שהנתינה וההשמטה לא יביאו להפסד כלכלי אלא לברכה בכל מעשי ידך¹⁷.

מעניין, שגם אם נבחן את מצוות המקדש, נמצא מקבילות לגבי הקושי והצורך כאמונה להתגבר על הקשיים. מצוות המקדש מתבטאת למעשה בשתי דרישות המופנות לעם כולו, איסור הבמות בכל מקום ומצוות הראייה והעלייה למקום אשר יבחר. הקושי הגדול שבדרישה להימנע מעבודת ה' בבמות רמוז בתורה קודם כל בעצם החזרה והכפילות הבולטות כל כך בפרשת איסור הבמות (דברים, י"ב), אך גם באזהרת התורה בלשון המוכרת לנו משמיטת כספים: "השמר לך פן תעלה עלתיך" (שם, פס' יג, ויעו"ש בפס' ל).

גם כאן נזקקת התורה להדגיש "שמר ושמעת... למען ייטב לך ולבניך כי תעשה הטוב והישר בעיני ה' אלהיך" (פס' כח).

האדם סבור, שהקרבת והזבח הם שיביאו לו את הברכה והטובה, והתורה מלמדת שדווקא ההימנעות מזבח ומקרבת בגלל איסור במות, תביא לברכה, בבחינת "הנה שמע מזבח טוב, להקשיב מחלב אלים" (שמו"א, ט"ו, כב).¹⁸

אין צורך לומר שאף מצוות הראייה "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ה' א-להי ישראל" (שמות, ל"ד, כג) כרוכה בקשיים עצומים, ולמעשה, המצווה נראית כמעט בלתי מציאותית. ואכן גם כאן נזקקת התורה להציג פתרון לבעיה ואף הוא בתחום האמונה והנס, והיא מבטיחה: "ולא יחמד איש את ארצך בעלתך לראות את פני ה' אלהיך שלוש פעמים בשנה" (שם, שם, פס' כד).

17. כך גם יש לפרש את הפסוק "אפס כי לא יהיה בך אביון כי ברך יברכך ה' בארץ וכו'. דהיינו, מצוות שמיטת כספים לא תגרום להיזותך אביון, כי ברך יברכך ה' בארץ. וממילא לא יסתור פסוק זה את הכתוב בהמשך הפרשה "כי לא יחדל אביון מקרב הארץ" (רשב"ם, ועיין רד"צ הופמן).

18. והשווה לרמב"ם (מו"ג, ח"ג, פל"ב), שאיסור הבמות נועד לצמצם את הקרבת הקורבנות, ולהדגיש ש"הנה שמע מזבח טוב". יש להוסיף, שכדי לענות על הקושי הגדול שבאיסור הבמות, נזקקת התורה לחריג נוסף, בכך שהיא מוותרת על דרישתה להביא כל נשחט למשכן ולהקריבו לקרבן, והיא מתירה מעשה שבויקרא י"ז מוגדר כשפיכות דמים - מעשה שעונשו כרת. התופעה המודגשת כל כך בדברים י"ב, של היתר איסור קודם - איסור חמור ביותר - היא ודאי תופעה "יוצאת דופן" וחריגה.

מתברר, שלמרות הבטחות העידוד הללו, העם איננו מצליח לעמוד בניסיון, ושתי המצוות לא מקוימות כנראה על ידי העם, לפחות בימי בית ראשון.

על אי קיום השמיטה עד גלות בבל לומדים אנו, בעיקר, מדב"ב, ל"ו, כ-כא: "ויגל השארית... אל בבל... עד מלך מלכות פרס, למלאות דבר ה'... עד רצתה הארץ את שבתותיה, כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה". כתוב זה רומז, כמובן, לאמור בפרשת בחוקתי, שהגלות הינה עונש, מידה כנגד מידה, על אי שמירת שבתות הארץ.

במקביל, מודגש בספר מלכים, שכמעט לכל אורך הדרך, אף בימי מלכים שעשו הישר, לא סרו הבמות, דהיינו, העם לא עמד בניסיון קיום מצוות המקדש. כמו כן נראה, שגם העלייה לרגל למקדש הייתה רפויה בידי העם. על פסח חזקיהו ופסח יאשיהו שנעשו ברוב עם בירושלים מעידים הכתובים: "כי מימי שלמה בן דוד... לא כזאת בירושלים" (דבה"ב, ל', כו, ועיי"ש בריש פכ"ט), "ולא נעשה פסח כמהו בישראל מימי שמואל הנביא, וכל מלכי ישראל לא עשו כפסח אשר עשה יאשיהו והכהנים והלויים" (דבה"ב, ל"ה, יח; והשווה מלכ"ב, כ"ג, כב)¹⁹ לעומת מצב זה מלמדים מקורות מתקופת בית שני על התאוששות ושינוי בולט ביחס למצוות אלו. ע"ז - לא מוצאים²⁰. אף הבמות נעלמות כמעט לחלוטין, והעלייה למקדש מתגברת²¹. במקביל, נשמרת השבת בדקדקנות וכמוה מצוות השמיטה²².

מעניין שההתקדמות בקיום מצוות השמיטה והמקדש, באה חרף העובדה שבימי בית שני נפגע מאוד מעמדן האידיאלי וההלכתי של מצוות אלו. בימי בית שני אין ארון ואין השראת שכינה במקדש²³, וכמו"כ, העם לא יושב לשבטי, וחלקו הגדול נשאר בגלות, וממילא מצוות היוכל איננה נוהגת²⁴.

ישנן נקודות הקבלה מעניינות נוספות בין מצוות השמיטה והמקדש, ואין כאן מקום להאריך. אעיר רק על נקודת השוואה שיש בה אולי מקצת מהחידוש. פעמיים בתורה מוצאים אנו חיוב על ספירת שבעה שבועות (פעם שבועות ימים ופעם שבועות שנים)

19. ועיי' ש. ספראי - עלייה לרגל בימי בית שני, במבוא, עמ' 11-12, 17-18. הרפיון מתבטא בימי בית ראשון לא רק רמזות הייחודיות לעם ישראל ולא"י - שמיטה ומקדש, אלא גם במצוות המבטאות את אמונות היסוד. לאורך כל תקופת בית ראשון מוצאים אנו בנביאים ראשונים ואחרונים עדויות על עבודה זרה, וכמו"כ נראה שאף מצוות השבת בימי בית ראשון הייתה רפויה בידי העם יחסית לידוע לנו מימי בית שני (ישעיהו, נ"ח, יג-יד, ירמיהו, י"ו, יט ואילך; יחזקאל, ב', יא-כד; כ"ב, ה, וכו').

20. עיי' גם ביומא, ט, ע"ב, "בית ראשון מפני מה חרב וכו', מפני ע"ו, ג"ע ושפ"ד וכו', ובית שני (שאלו לא חיו) מפי מה חרב וכו', וכן גם במקורות נוספים מתקופת בית שני ובדברי חז"ל.

21. עיי' לעיל במקורות בתחילת הערה 19.

22. זאת ניתן ללמוד מספרי החשמונאים וספרים נוספים מתקופת בית שני. הדברים הגיעו לידי קיצונית בכך שנמנעו מלהילחם בשבת מפני קדושתה (השמונ"א, ב', כט-לו, חשמונ"ב, ה', כד-כו, שם, ו, יא, ועוד). על המסירות בקיום מצוות השמיטה בימי בית שני, עיי' יחזקאל כהן, בספר "שמיטה - מקורות, הגות ומחקר" (הדברים הגיעו לידי קיצונית גם כשמירת שמיטה בעתות מלחמה ופיקוח נפש, ובחומרה היתירה שבשמיטה (כשנת שבתון) נמנעו אף מלהילחם - עיי"ש).

23. משנה, יומא פ"ה, מ"ב; שקלים, פ"ו, מ"א ומ"ב; גמ', יומא, כא, ע"ב, נב, ע"ב, נג, ע"ב, וכו'.

24. ערוכין, לב, ע"ב, רמב"ם, שמיטה ויוכל, י"ח.

נראה, שגם בתקופתנו אנו ניתן להצביע על נקודות הקבלה מעניינות בעניין מעמדן של מצוות השמיטה והמקדש ובעניין התודעה שהן תופשות בלבו של הציבור ואכמ"ל.

וקידוש (היום/השנה) החמישים. ספירה אהת קשורה באופן ברור למצוות השמיטה והיובל. הספירה האחרת קובעת את יום הקרבת המנחה החדשה - את המועד שבו לחם הביכורים מונף לפני ה' - במקדש. יום הביכורים פותח את שנת המקדש מבחינת העם והארץ. ביום זה, מתחילים להביא מנחות מהתבואה החדשה, וכיום זה מתחיל העם לעלות למקדש, כדי להביא את ביכורי אדמתו לפני ה'. המשנה במנחות (פ"י, מ"ו) קובעת: "העומר היה מתיר במדינה ושתי הלחם במקדש. אין מביאין מנחות וביכורים ומנחת כהמה קודם לעומר; ואם הביא פסול. קודם לשתי הלחם לא יביא, ואם הביא כשר" (ועיין רמב"ם, איסורי מזבח, ה', ט-י, והשווה גם לתמידין ומוספין, ז', יז, ולהל' ביכורים, ב', ו).

כאמור, שנת המנחות במקדש ושנת העלייה למקדש להבאת הביכורים נפתחת ביום החמישים לספירה. עד מתי עולים ומביאים ביכורים למקדש? המשנה בביכורים (א', ו) מלמדת שער סוכות מביא ביכורים וקורא, ולאחר סוכות - עד חנוכה מביא ואינו קורא. שני מועדים אלו - סוכות וחנוכה - קשורים גם לסיום שנת השמיטה. בסוכות חותמים את שנת השמיטה במעמד הקהל (דברים, ל"א, י-יג; ועיין רמב"ם, חגיגה, ג), וחנוכה מסתיימים איסורי הספיחים לדעת הרמב"ם (שמיטה ויובל, ד', ו; ועיין בראב"ד ובכס"מ, יתוד"ה "כל הספיחין" בפסחים, נא, ע"ב, ו"בכלכלת שביעית", עמ' רפט).

כמור"ב, המושג "כלה לחיה מן השדה" - המוכר בשמיטה כקריטריון הקובע את סיום האכילה ממה שמצוי בבית, מופיע גם כמצוות הביכורים, וגם שם כקריטריון הקובע את סיום המועד להבאת הביכורים למקדש (עיין ספרי דברים, ריש פרשת כי תבוא, ופסחים לו, ע"ב ברש"י, ובר"ש לביכורים פ"א, מ"ו).

וכיוון שכאמור, הביכורים הינם מצוות מקדש מובהקת והם מציינים את תחילת שנת המקדש (מבחינת עליית העם למקדש להבאת פרי אדמתם לפני ה' ומבחינת תחילת השימוש בתבואת הארץ למנחות במקדש) הרי שיש כאן הקבלה מעניינת ומחודשת בין שמיטה למקדש.